

ve'l-Endelüs; el-Mu'azzebûn fi'llâh fi'l-kurûni'l-fâzile; el-Müstedrek fi'l-hadîsi'l-mütevâtir (dedesinin 310 hadis ihtiva eden *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir* adlı eserinin bin hadise tamamlanmış şeklidir); *Müzekkirât; Zeyl 'ale's-Şecereti'l-Kettâniyye* (hocası Abdülkebir b. Hâşim el-Kettânî'nin eserine zeyildir); *er-Rihletü'l-Cezâ'iriyye; Merâhilü Tübba'* (tarih, edebiyat ve ibretlere dairdir); *el-Emvâl fi'l-İslâm*. Kettânî ayrıca Alâeddin es-Semerkandî'nin *Tuhfetü'l-fukahâ'* (I-IV, Dımaşk 1384/1964, Vehbe ez-Zühaylî ile birlikte) ve dedesi Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî'nin *er-Risâletü'l-müste'rafe* (Dımaşk 1383/1964; Beyrut 1400, 1406/1986, 1414/1993) adlı eserlerini neşre hazırlamış, ilk eserin girişinde İslâm'da tedvinin I. (VII.) yüzyılda gerçekleştiğine dair bir çalışmasını yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cirârî, et-Te'lîf ve nehdatühü bi'l-Mağrib fi'l-karni'l-işrin min 1900 ilâ 1972, Rabat 1406/1985, s. 259-260; M. Mutî el-Hâfız – Nizâr Abâza, *Târîhu 'ulemâ'i Dımaşk*, Dımaşk 1406/1986, II, 640-642; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 270; Abdülazîz b. Faysal er-Râcihî, *Hedyü's-sârî ilâ esânidî's-Şeyh İsmâ'il el-Enşârî*, Riyad 1419, s. 206-207; Ahmed el-Alâvine, *et-Tezyîl ve'l-istidrâk 'alâ Mu'cemi'l-mü'ellifin*, Cidde 1423/2002, s. 311-312; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemi'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 724-725; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'âşî, *'İkdü'l-cevher fi 'ulemâ'i'r-rub'i'l-evvel mine'l-karni'l-hâmis 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 2138-2139; Hamza b. Tayyib el-Kettânî – M. Hamza b. Ali el-Kettânî, "Kettânî, Muhammed Müntasır-Billâh", *Ma'leme-tü'l-Mağrib*, Rabat 1425/2004, XX, 6767-6768; Zekeriyâ Tünânî, *Kenzü'l-me'âni ve kevkebü'l-mebâni fi tercemeti'l-İmâm eş-Şerîf Muhammed el-Müntasır-Billâh el-Kettânî* (elektronik kitap); Hamza b. Ali b. el-Müntasır el-Kettânî, *Fethu's-sed 'an ba'zi esânidî'l-ced* (elektronik kitap); a.mlf., "Tercümetü's-Şeyh Muhammed el-Müntasır el-Kettânî", <http://cb.rayaheen.net/showthread.php?tid=26754> (06.07.2013).

AHMET ÖZEL

KHADDURÎ, Majid

(bk. HADDÛRÎ, Mecîd).

KINA

Tıp ve kozmetikte kullanılan bir bitki.

Deste şeklinde, beyazımsı, çiçekleri güzel kokulu, basit yapraklı, dikenli bir ağaç olan *Lawsonia inermis / spinosa* L. (sinonim *Lawsonia alba* Lam.) bitkisi ve bu bit-

kinin reçineli birleşikler, başlıcası lavson olmak üzere tanen ve naftakinon türevi boyar maddeler içeren yapraklarından elde edilen ezmesine ya da tozuna verilen addır. Kına kelimesi Türkçe'ye Arapça'dan (hinnâ) geçmiştir. Doğal olarak yetiştiği yerler Mısır, Suriye ve Arabistan yarımadasıdır. Kuzey Afrika, Hindistan alt kıtası, Pakistan, Sri Lanka ve İran'ın güney bölgesinde de bulunur. I. yüzyılda yaşamış Yunan kökenli Romalı eczacı, hekim ve botanikçi Dioskorides'e göre en kaliteli kına Askalon (Askalân) ve Canopus'ta yetiştiriliyordu. Anadolu'da 1980'li yıllara kadar Alanya ve Silifke'de meraklıları tarafından az miktarda yetiştirildiği bilinmektedir. Kına, kabuğundan alkaloidler çıkarılan, kökboyasığıllardan *Cicchona* cinsinden ağaçların genel adı ve ateş düşürücü olan sırtma tedavisinde yararlanılan "kınakına" ile karıştırılmamalıdır. Kınanın ayrıca İran'daki "gol-e hanâ", kına çiçeği (*Impatiens balsamina* L.) adıyla bilinen ve yapraklarıyla çiçekleri Çin'de tırnakları, bazan da atların kuyruklarını boyamada kullanılan bitkiyle de ilgisi yoktur. Kına çiçeklerinin kokusu Kahire'de "temrü'l-hinnâ" adıyla bilinen muhabbet çiçeğinkine (*Reseda odorata*) benzer. Antik Mısır'da, Ortadoğu'da, Antik Yunan ve Roma dünyasında kına, güzel kokulu çiçeklerinden parfüm imalatı için yağ elde etmek amacıyla yetiştirilmiştir. Eski Ahid'de kına çiçeği sevgiliyi tarif için bir benzetmede geçer. Antik Mısır'da kına saç ve kumaş boyamada, mumyalamada kullanılmıştır.

Tıp. I. yüzyılda yaşamış Romalı yazar Plinius, daha sonraki yüzyıllarda hem Batı'da hem İslâm dünyasında bilinen eserinde kına çiçeğinden çıkarılan yağın mideye ve uykusuzluğa iyi geldiğini, kına yaprakları ezmesinin baştaki ve ağızdaki yaraları iyileştirdiğini, kına çiçeği tozu ile sirkeli karışımın baş ağrısını geçirdiğini ifade eder. İslâmiyet'te kınanın tıpta kullanımı, daha ziyade Dioskorides ve Câlî'nûs'un (Galen) kınanın faydalarına dair yazdıkları üzerine temellendirilmiştir. İbnü'l-Baytâr'ın eserinin kına bahsinde Dioskorides ve Câlî'nûs'tan alıntılar bulunur. İbnü'l-Baytâr, Dioskorides'e atfen, kına yapraklarının tanen içermesinden dolayı bağlayıcı bir gücü olduğunu ve kına yaprağı çiğnemenin ağızdaki yaralara iyi geldiğini, kınayla hazırlanan karışımın şişkinlik ve iltihabı giderdiğini, dekoksyonunun ise yüzeysel yanıkları iyileştirdiğini yazar. Kına ağız yoluyla alındığında bağırsak kurtlarının vücuttan atılması tedavisinde de kullanılmıştır. İbnü'l-Baytâr, kınanın birinci dereceden

soğuk ve ikinci dereceden kuru olduğunu belirtir. Şii geleneğinde de kınanın sağlığa faydaları vurgulanmıştır. Muhammed Bâkir el-Meclisî, kınanın faydalarını sayarken kına yakan kişinin Allah tarafından üç hastalığa karşı (cüzam, beyaz leke hastalığı ve frengi çıbanı) korunduğunu ileri sürmüştür. Osmanlı hekimleri de kınadan tedavilerde yararlanmışlardır. XVI. yüzyılda Hekim Nidâi Efendi kına ile rezene tohumu karışımının ayak topuğuna konulmasının baş ağrısına, kaynamış su ile hazırlanan kına karışımının başa sürülmesinin ise göz ağrısına iyi geldiğini yazmıştır. XVII. yüzyıl hekimi Sâlih b. Nasrullah Efendi kaynamış su ve kına ile hazırlanan gargaranın ağızdaki yaraların, kına ile suyun hamur şekline getirilmiş karışımının yakı şeklinde yakılmasının ateşli hastalıkların, ayak tabanına konulmasının çocuklarda çiçek hastalığının tedavisinde kullanıldığını bildirmiştir. Ortadoğu'daki kına kullanımı Batılı seyyahların dikkatini çekmiştir. Fransız seyyahı Jean Chardin (ö. 1713), kınanın cilde uygulanma sebebinin çok soğuk havanın ve çok soğuk suyun ciltte yol açacak tahriş ve çatlakları önlemek olduğunu ifade etmiştir. Kınanın Eskiçağ'larda tıpta kullanımlarından bazıları çeşitli değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Anadolu'nun bazı yörelerinde ve bilhassa Akdeniz bölgesinde, kınanın su ile karıştırılmasıyla elde edilen koyu kıvamlı bulamaç topraklardaki çatlaklara ve ayak parmakları arasındaki yaralara sürülmektedir. Kınadan Anadolu halk veterinerliğinde hayvanların ciltlerindeki yaraların tedavisinde de yararlanılmış, cıva, kına ve insan tükürüğü ile hazırlanan karışımın hayvanın yarasına uygulandığında yarayı kuruttuğuna inanılmıştır.

Kozmetik. Kına yapraklarının dövülmesiyle elde edilen toz kınanın su ile seyreltilmesiyle elde edilen karışım, Ortadoğu kültüründe kadın ve erkekler tarafından yüzyıllardır kozmetik amaçlarla kullanılmaktadır. Kına karışımının cilde, saça, sakala veya tırnağa uygulanması "kına yakmak / sürmek / vurmak / koymak" olarak adlandırılır. Kına karışımı kına tozunun sadece su ile karıştırılmasıyla elde edildiği gibi bu temel karışımın içine başka boyar maddeler de eklenerek nihaî renkte farklar elde edilmesi mümkündür. İstenen rengi elde etmek için kına ve su ile çivit, toz karanfil, nar kabuğu, zerdeçal, at kestanesi, taze cevizin yeşil kapçığı, çekilmiş kahve arasından seçilen malzemeler belli oranlarda karıştırılır. Bu şekilde ortaya çıkan bulamaç uygulanmak istenen saç, sa-

kal ve tırnağa temiz halde iken sürülür. Bu işlem sırasında kına taşı, kına tarağı, kına taşı, çeşitli kalınlıklarda çubuklar, kına kesesi gibi özel eşyalar kullanılır. Anadolu'da ve İran'da atların alınlarına, kuyruklarına, bileklerine de kına yakılır. Bu geleneğin arkasında atların süslenmesi, yaralarının tedavi edilmesi ve diğer atlardan ayrılması için bir işaret konulması yatar. Anadolu'da ayrıca hediye gidecek koçların alınlarına, sırtlarına ya da kuyruklarına kına yakılır. Kına törenlerinde bir nişan olarak da kullanılır. Bu törenler evlenme, ölüm, askere uğurlama, sünnet, dinî bayramlar, hacı karşılaması şeklinde sıralanabilir. Koç katımı zamanında koçlara da kına yakılır. Geçiş dönemi kutlamaları arasında en yaygını, evlilik töreninden birkaç gün öncesinde yapılan ve gelinin eline kına yakılmasını ifade eden kına gecesidir. Sembolik bir anlamı olan kına gecesi töreni Türkiye'de, Kuzey Afrika, Mısır, Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi ülkelerde bazı farklarla icra edilir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde sünnet törenlerinde sünnet olacak çocuğun avuç içine (silâh tutacağı elinin avuç içinde işaret ve baş parmaklarının iç tarafına) kına yakılır. Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin sünnet düğünlerinde ziyafetli kına gecesi kutlamaları yapılmıştır.

Hadislerde kına konusu boyama bahsi altında ele alınmaktadır. Ebû Dâvûd ("Te-reccül", 4) ve Nesâî'nin ("Zînet", 18) eserlerinde yer alan hadislerde Hz. Âişe'nin şöyle dediği belirtilmektedir: "Bir kadın perde gerisinden Resûlullah'a eliyle bir mektup uzattı. Resûlullah elini geri çekip, 'Bu elin kadın eli mi erkek eli mi olduğunu bilemem' dedi. Kadın, 'Kadın elidir' deyince Hz. Peygamber, 'Sen kadın olsaydın tırnaklarının rengini değiştirdin' buyurdu. Bununla o kına yakmayı kastetmişti". Buna göre kına kadınlar için ayırt edici bir özellik durumundadır. Ulemâ, bu hadisten yola çıkarak kına yakmanın kadınlara

ısrarla tavsiye edilmiş olduğu sonucunu çıkarmıştır. Erkekler için el ve ayakların boyanması tedavi amacı dışında câiz görülmemiştir. Saçın kına karışımı ile boyanıp boyanmaması yahut hangi durumlarda ve içindeki ilâve boyar maddeye göre hangi renkte boyanıp boyanamayacağı konusunda sahâbe arasında ve hadislerde farklı görüşler mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Plinius (Pliny the Elder), *Natural History* (trc. S. Jones), Oxford 1992, VI, 474-475; İbnü'l-Baytâr, *Traité des simples* (trc. L. Leclerc), Frankfurt 1996, I, 469, nr. 719; Dioscorides, *The Greek Herbal of Dioscorides* (trc. J. Goodyer), New York 1968, s. 65-66; J. Chardin, *Journal du voyage du chevalier Chardin*, London 1686, III, 314-315; IV, 13; Meclisî, *Biḥârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, LXXVI, 89-90, 97, 99, 127, 135; CIII, 218; V. Loret, *La flore pharaonique*, Paris 1892, s. 80; A. K. Bedevian, *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names*, Cairo 1936; M. Zohary, *Plants of the Bible*, Cambridge 1982, s. 190; Ayşegül Demirhan Erdemir, "Kınanın Türk Tıbbî Folklorundaki Yeri ve Modern Tıp Bakımından Bazı Sonuçlar", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1987, IV, 155-159; İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, İstanbul, ts. (Feza Gazetecilik), s. 539-548; Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*, İstanbul 1999, s. 263-264; Günay Kut, "Kanunî'nin Oğulları Sultan Bayezid ve Cihangir'in Sünnet Düğünlerindeki Kına Gecesi Ziyafeti", *Gourmet*, İstanbul 1987, s. 18-22; Bircan Durdu – Aydın Durdu, "Anadolu Kültüründe Kına", *Cogito*, sy. 44-45, İstanbul 2006, s. 235-253; G. S. Colin, "Hinna", *EP* (İng.), III, 461; Huşang A'lam, "Henna", *Elr.*, XII, 182-188.

H. NAZLI PIŞKIN

KIRCAALİ

Bulgaristan'da
tarihi bir Osmanlı kasabası.

Bugün Kârdzalı şeklinde anılmakta olup Bulgaristan'ın güneydoğusunda Hasköy'ün 50 km. güneyinde yer alır. Arda nehrinin sağ ve sol yakasında deniz sevi-

yesinden 275 m. yükseklikte oldukça geniş bir düzlükte bulunur. Kasabanın tarihi Ortaçağ'lara kadar iner. Şimdiki Kırcaali bir zamanlar Bizans Ahridos Başpiskoposluğu'nun bulunduğu, Rodop dağlarının doğu kesimini ve Arda nehrinin Orta ve Aşağı havzasını kapsayan topraklarda yer alıyordu. Yakın zamanlarda yapılan arkeolojik kazılarında işaret ettiği gibi bölgenin idarî merkezi Kırcaali'nin 15 km. kuzeyinde Perperikon (Hyperperakion / Perperakion) yakınlarındaydı. Ahridos Başpiskoposluğu'nun merkezi ise Arda nehrinin sağ yakasında bulunan, günümüzde modern Kırcaali'nin sınırları içerisinde müstahkem halde olan Saint John Prodromos Manastırı'ydı. Ahridos ismi, Bizans'a ait 1083 tarihli iki belgede, büyük Gürcü manastırı Theotokos Petritionitissa'ya (Bačkovovo) bağlı birkaç köyden oluşan bir bölge adı olarak geçer. 1084 yılında Anna Komnena tarafından kaleme alınan *Aleksiad*'da, Arda vadisinin orta ve aşağısında kalan Ahridos'ta yaşayan Türkler'in kumandanı Tatikios'dan bahsedilir. Jireček'e göre bunlar Bizans ordusunda görev yapan ve XIV. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye gelerek Osmanlılar'la karışan hıristiyanlaştırılmış Kumanlar'dır. 1980'lerde Bulgar arkeologlar, Bizans Ahridosu'nun piskoposuna ait müstahkem meskeni -Saint John Prodromos Manastırı- ortaya çıkarmışlardır. Küçük manastır, 1174 ile 1195 arasındaki yıllardan kalma fresk kalıntılarıyla âbidevi görünen bir kiliseyi ve oldukça büyük bir meskeni içermekteydi. Arkeolojik kalıntılar, XII. yüzyıl ile XIII. yüzyılın ilk yarısında manastırda yoğun bir hayatın var olduğunu ve söz konusu alanda iki kitlesel yıkım sürecinin yaşandığını göstermektedir. İlk yıkım, XIII. yüzyılın başlarında Selânik Haçlı Kralı Montferratlı Boniface'ın bölgede seferde bulunduğu sırada kendisinin de öldüğü 1207 yılında meydana geldi. İkincisi, 1340 yıllarında İmparator V. İoannes Paleologos ile taht üzerinde hak iddia eden Kantakuzenos arasında yaşanan kanlı Bizans iç savaşında gerçekleşti. Bu savaşta Aydınöğlü Umur Bey'in paralı Türk askerleri de Kantakuzenos saflarında savaştı. XIV. yüzyılın ortalarında Ahridos piskoposu ve yerel yönetim Ege kıyısındaki Peritéorion'a (şimdi Burukale) taşındı.

Kırcaali'nin Türk halkı arasında nesilden nesile aktarılan söylentilere göre bölgede Osmanlı fethi öncesinde kasabanın bugün bulunduğu yerde sadece bir koyun ahırını vardı. Zamanla Türk kumandan Kırca Ali'nin mezarı etrafında bir yerleşim oluştu. Kırca Ali'nin ilk Rumeli Beylerbeyi

1922 yılında Kırcaali şehir merkezini gösteren, Merkez Camii'nin minaresinden çekilmiş bir fotoğraf